

Poetický dětský dvojhlas ve spárech Anděla smrti

Starozákonní přísloví - Oko za oko, zub za zub - by mohlo být vytesáno v podtitulu novely Mischling americké autorky Affinity Konar (*1978). Není. Nevyrovnaný souboj, jehož předobrazem byly z části výpovědi skutečných přeživších vězňů nechvalně proslulého nacistického tábora smrti Osvětimi, nemá v zásadě vítěze, a nemá poražených. Přesto je tato kniha prodchnuta zápasem uvnitř tábora, ale i za jeho branami.

Mimořádná novela, jež se významně vymyká z kontextu, a to jaksi navzdory rozsáhlé literatuře věnované tématu holocaustu, vydalo nakladatelství Odeon v edici Světová knihovna.

Perspektivy vzdáleného dvojhlasu

Na příběhu dvanáctiletých židovských dvojčat, Perly a Staši, vykresluje autorka - inspirovaná především knihou vzpomínek *Děti plamenů* (Children of the Flames) - zejména onou krutostí medikálních experimentů nacistického režimu spjatou s lékařem Josefem Mengelem, známým jako Anděl smrti.

První část knihy *Mischling* se odehrává v koncentračním táboře. Důraz je tu kladen na zvrácenosti všeho druhu, na lékařské experimenty, ale i estetické nároky, neboť Mengele ve svém „lidském zvěřinci“ nechává defilovat kromě dvojčat, míšenců (oněch „mischlingů“) i jiné oběti, často deformované či postižené. Tato estetika na pomezí hrůzy a grotesky nebyla v souvislosti s Mengelem popsána poprvé, poprvé se ale tak děje ve formě uměleckého zpracování (novely a jejich charakterů). Díky dochovaným otřesným svědectvím by tu člověk krutost čekal. Dočká se ale často i úzkostného smíchu či nechtěné komiky.

Síla novely spočívá, poněkud překvapivě, především ve způsobu samotného vyprávění, a to z perspektivy zmíněných dvojčat Perly a Staši, neuvědomujícíce si skutečný dopad toho, čeho se stala oběťmi.

Affinity Konar volí převážně lyrickou formu dvojhlasého vyprávění plnou metafor a nečekaných obrazů (mraky mají pěsti, oblaka jsou nacisté). Jedenadvacet kapitol knihy je vyprávěno dvěma malými protagonistkami, střídavě, jako koktavý dětský hudební duet, díky jehož hlasům se jednotlivé obrazy zjevují. S odcházejícími svědky znějí snad trochu vzdáleněji, než bychom si přáli...

Banalita zla, nebo módní vlna?

Rámcem, do něhož mladá spisovatelka Affinity Konar vyprávění zasadila, se naprvní pohled jeví jako značně ambiciózní a svého druhu i problematický projekt. Můžeme si položit otázku, zda je dnes vůbec možné dodat k příběhům ještě něco významného, něco emociálně silnějšího, k těm dramatickým okamžikům, jež prožili svědkové krutostí v táborech určených k likvidaci - k té konečné likvidaci? Co vede vlastně mladou autorku k tomu, aby napsala příběh z Osvětimi? Potřeba uchování paměti? Její rodinný původ? Nebo jen dramatická síla příběhu?

To, co u spisovatelky udiví nejvíce, je vlastně jistá samozřejmost, s jakou se do tématu pustila – včetně zachycení každodenních banalit (zajišťování proviantu, hygieny). A to jistě s vědomím pochybností, že tu může vyvolat i odpor a pochybnosti, zda je vůbec schopna proniknout do spletnosti vztahů, onoho namnoze velmi komplikovaného předeiva, jež obepínalo vztahy v táborech. Tak obrovská krutost, jak víme, byla výrobním tajemstvím nacistů – v té největší bídě se však krutosti dopouštěli i židé na židech, člověk na člověku.

Optika, skrze kterou nahlíží autorka prostředí tábora, propojuje rysy groteskní, absurdní i ryze dojemné – neusiluje nakonec ale o žádnou sociálně-kritickou analýzu, neboť dojem a značná míra sebezahledění jejích hlavních postav o nic takového ani usilovat nemůže. Toto sebezahledění se stává naopak efektním východiskem i pro ni samotnou; lavíruje na provaze od efektní expresivní výpovědi až na pomezí lyrického kýče. Konar se ale nakonec v jádru novely dokáže ubránit většinovému sebedojetí tam, kde bychom to čekali nejvíce (traumatické reminiscence na smrt nejbližších), a zprošťujeme ji tím pádem podezřením, že by usilovala jen o efektní hru a kalkulaci s tématem, jež už dávno zapustilo kořeny v mnohem necudnější filmové oblasti.

Jemné mocenské Strýčkovy spáry

Obě dvojčata, „mischlingy“ – v nacistickém Německu právní termín užívaný k popisu osob židovsko-árijského původu (odtud i název *Mischling* v titulu novely), jsou vystavena experimentům. Staša dlouho žije v představě, že ten hodný „Strýček“ Mengele ji chce vlastně zajistit nesmrtelnost. Dlouhou dobu trpí utkvělou představou, že je unikátní. Mnohem odtažitější Perla, jež zdaleka nekoketuje s Mengelem tolik jako Staša, se naopak velmi ztrácí, noříc se do svých pochybností a temnot. Oddělení dvojčat, o něž Mengele usiluje, vede k úspěchu, a tragickému poznamenání obou: fyzickému i mentálnímu.

Spojení mezi dvojčaty, jež ctihodný experimentátor a elegantní lékař Mengele dovede vniveč, je vůbec jedním z leitmotivů knihy: ozvěnu tvoří ještě po letech, mnohem později, kdy se obě, již dospělé ženy, setkávají, a ke svým prožitkům se vrací. Mimochodem – vykreslení samotného Mengeleho patří vlastně k nejsilnějším okamžikům knihy. V podání Affinity Konar to není žádné monstrum, naopak působí dojmem hodného, někdy až přepečlivě uhlazeného knížete temnot, jehož subtilní inteligence ve jménu „nacistické vědy“ zanechává ve čtenáři dojem vzpírající se ploché didaktičnosti.

Nezůstává ale pouze u perspektivy dvojčat. Autorka nabízí i jiné postavy, prostřednictvím nichž se noříme do příběhu, jež hrají později své role v první i druhé části – bizarní Feliks, doktorka Miri, nebo český veterán Zvi. Druhá část, povětšinou věnovaná útěku z Osvětimi, je u Konar inspirována přímými vzpomínkami italského básníka Primo Leviho, známými i v českém překladu jako *Příměří* (*La tregua*), aniž by ztratila na originalitě načrtnutých situací, které mají dostatečnou sílu obrazovou i kinetickou. Logika situací je vypjatá, jazyk výsostně poetický, aniž by přepínal barevnost obrazů a pohyb situací. Někdy to sice zaskřípe v detailu (letmá zmínka o komunistech, kteří roznášejí letáky o příchodu Rusů). Jeden z nejsilnějších obrazů patří setkání s romanticky se mstícím židovským komandem („oko za oko, zub za zub“), podobně jako schopnosti vykreslit rudoarmějce – oboje bez kýče, oboje bez ideologické předpojatosti.

***

Ponechávám na čtenáři, jak si poradí se závěrečnými pasážemi, v nichž dojde k rozuzlení věrnému mnohem více hollywoodským scénářům. Tuto daň lze připsat spíše na vrub amerického nakladatelství, jež do svého marketingu zahrnulo i samotný „židovský původ“ autorky, což uvádí i nakladatelství Odeon v doslovu knihy (pozn. autora recenze: původ autorky je totiž „pouze“ polský, přiznala v jednom z pořadů kanadské televize).

Od Affinity Konar se jistě brzy dočkáme dalšího díla, byť tomuto podle jejích slov věnovala osm let svého života. Co je to ale proti věčnosti?

***

Affinity Konar: *Mischling*. V překladu Dominiky Křestánové vydalo nakladatelství Odeon v roce 2016.